

Joodse wortels in Spinoza's filosofie

Yoram Stein

Structuur van dit verhaal

1. Waarom is dit een complex en beladen onderwerp?
2. Wat is jodendom? De belangrijkste kenmerken
3. Wat zijn de vermeende of werkelijke joodse invloeden op Spinoza?
4. Wie was Maimonides? Ultrakorte biografische schets
5. Wat staat er in De Gids der verdoelden (Moré Nevoechiem)?
6. Hoe verhoudt Spinoza's filosofie zich tot die van Maimonides?
7. Wat is de conclusie van dit verhaal? Enkele suggesties



1. Een complex en beladen onderwerp

Spinoza en het jodendom: een ingewikkelde relatie

Spinoza als vijand van het jodendom

- Als zelf-hatende Jood
- Als grondlegger van modern antisemitisme

Spinoza als vriend van het jodendom

- Als eerste seculiere Jood
- Als degene die het monotheïsme moderniseert en wetenschappelijk maakt

Is hij van de Hollanders of is hij van de Joden? Het gevecht over Spinoza

Hollandse school (Meinsma, Klever, Verbeek, Van Bunge, Krop e.a.): Spinoza moet begrepen worden tegen de achtergrond van de filosofische, theologische en politieke debatten die plaatsvonden in de 17^{de} eeuwse Republiek

Joodse school (Wolfson, Strauss, Harvey, Yovel, Nadler e.a.): Spinoza moet begrepen worden tegen de achtergrond van zijn Joodse opvoeding en dus in relatie gebracht worden tot de Joodse filosofie (m.n. Maimonides) en de Joodse mystiek (Kabbala)

2. Wat is jodendom?



Tenach (Torah, Nevi'iem, Kevoetiem)

- TORAH (Wet) – Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium
- NEVI' IEM (Profeten) –
 - Vroege profeten: Jozua, Richteren, 1–2 Samuël, 1–2 Koningen
 - Late profeten: Jesaja, Jeremia, Ezechiël, Twaalf Kleine Profeten
- KETOEVIEM (Geschriften) – Psalmen, Spreuken, Job, Hooglied, Ruth, Klaagliederen, Prediker, Esther, Daniël, Ezra–Nehemia, 1–2 Kronieken



+



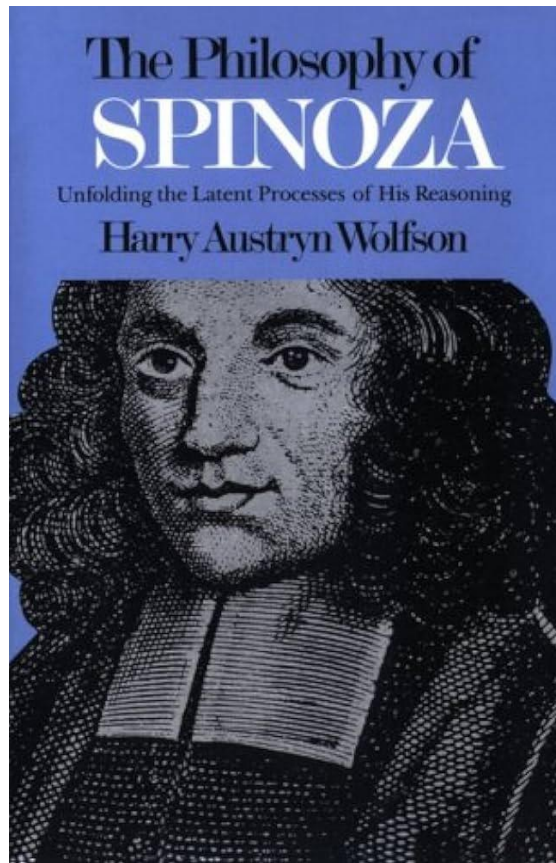
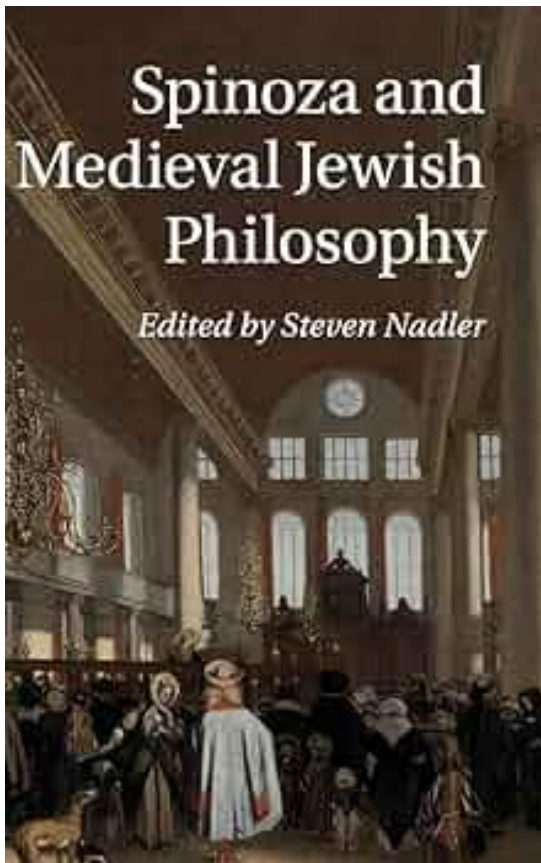
0

Bijbelse Geschiedenis

- 21e–19e eeuw v.Chr. – Midden-Bronstijd; aartsvaders in Kanaän
- 1678–1570 v.Chr. – Hyksosperiode; Jozef in Egypte
- 1275–1250 v.Chr. – Uittocht uit Egypte
- 1250–1200 v.Chr. – Intocht in Kanaän; stamconfederatie
- 1020–1000 v.Chr. – Koning Saul
- 1000–961 v.Chr. – Koning David
- 961–922 v.Chr. – Koning Salomo; splitsing rijk
- 722 v.Chr. – Val van Israël; deportatie tien stammen
- 640–609 v.Chr. – Hervormingen Josia
- 587 v.Chr. – Val van Juda; vernietiging tempel; ballingschap
- 538 v.Chr. – Terugkeer onder Cyrus
- 515 v.Chr. – Tweede Tempel voltooid

Rabbijnse Geschiedenis

- 450–430 v.Chr. – Nehemia; herbouw Juda
- 333 v.Chr. – Alexander de Grote verovert Juda
- 198–164 v.Chr. – Seleuciden beheersen Juda → onderdrukking
- 167–160 v.Chr. – Makkabeeënopstand
- 142–63 v.Chr. – Hasmonese dynastie
- 63 v.Chr. – Romeinse verovering van Juda
- 70 n.Chr. – Verwoesting Tweede Tempel; einde Sanhedrin in Jeruzalem
- 135 n.Chr. – Einde Bar Kochba-opstand
- 200 n.Chr. – Rabbi Judah ha-Nasi redigeert de Misjna
- 300–500 n.Chr. – Ontwikkeling Babylonische Talmud
- 622–750 n.Chr. – Islamitische expansie; Joodse gemeenschappen onder islam



A Portrait of Spinoza as a Maimonidean

WARREN ZHIV HARVEY

3

IN WHAT FOLLOWS, I try to sketch a portrait of Spinoza as a Maimonidean, as the last major representative of a tradition that mightily dominated Jewish philosophy for almost five centuries following the appearance of the *Guide for the Perplexed*. The portrayal of Spinoza as a Maimonidean is admittedly controversial. To be sure, it is well known that as a young man Spinoza had been exposed to medieval Hebrew philosophic texts and that in particular he had studied Maimonides. It is also well known that one can rummage through Spinoza's writings and come up with a fair amount of Maimonidean borrowings. Indeed, even since the pioneering researches of Manuël Joel more than a century ago,¹ much has been written on Spinoza's relationship to the medieval Jewish philosophers, the most prominent of whom was Maimonides. However, it generally has not been held that there was a *distinctive* Maimonidean influence on Spinoza's philosophy.

To my knowledge, the only modern scholar to argue systematically for a distinctive Maimonidean influence on Spinoza was Leon Roth in his *Spinoza, Descartes, and Maimonides*.² In this incisive little book, Roth presented Spinoza as a Maimonidean critique of Cartesianism and concluded: "Where Spinoza rejected the lead of Descartes, he not only followed that of Maimonides, but based his rejection on Maimonides' arguments, often, indeed, on his very words. . . . Maimonides and Spinoza speak throughout with one voice."³ The case for distinctive Maimonidean influence on Spinoza also may be reconstructed out of various writings of the eminent Maimonidean scholar Shlomo Pines.⁴ While Roth and Pines are the two scholars who have supplied the franc-

¹ Spinoza's *theologische-politieke Tractaat* auf seine Quellen geprüft (Berlin, 1878). *An Inquiry into the Life of Spinoza* (Berkeley, 1971); *his Two Unpublished Works* (= *Religionsphilosophische Lehren* (Oxford, 1924; New York, 1963). See also his *Spinoza* (London, 1929; 1954) and his *The Guide for the Perplexed* (Major Maimonides (London, 1948). Cf. his contribution to *Christianity and Judaism*, I (1923), pp. 218-23; II (1927), pp. 56-59 and his "Jewish Thought in the Modern World," in E. K. Bevan and C. Sauer, eds., *The Legacy of Israel* (Oxford, 1927, 1953), pp. 413-472.

² Pp. 147-151.

³ See his "Spinoza's Tractatus Theologico-Politicus, Maimonides and Kant," in *Studia Hebraea*

3. Joodse invloeden op Spinoza

Joodse filosofen en stromingen die door Spinoza genoemd worden als bron van inspiratie en irritatie

Abraham Ibn Ezra
(Geboren in
Islamitisch Spanje,
1089-1167)

Mozes Maimonides
(Geboren in
Islamitisch Spanje,
1138-1204)

Levi Gersonides
(Geboren in
christelijk Frankrijk
1288-1344)

Hesdai Crescas
(Geboren in
christelijk Spanje
1340-1410)

Kabbala (Christelijk
Frankrijk en Spanje,
13^{de} en 14^{de} eeuw)



4. Wie was Maimonides?

- Links zie je een standbeeld van Maimonides in zijn geboorteplaats, Cordoba. Rechts zie je zijn graftombe in Tiberias daarop staat het opschrift: 'Van mozes tot Mozes was er niemand zoals Mozes'.



Het verhaal van Mosjé bin Maimon

- 1135/1138** — Geboren in *Córdoba* (Al-Andalus) onder het tolerante Almoravidische bewind.
- 1148** — *Almohaden* veroveren *Córdoba* → gedwongen bekering of vertrek voor niet-moslims.
- ca. 1148–1159** — Familie blijft nog jaren in *Córdoba*/Andalusië onder druk en in schuilsituaties.
- ca. 1159** — Definitief vertrek uit *Córdoba* → **vluchtfase** begint.
- 1159–1165** — **Fez (Marokko)**: leven onder risico door Almohadische vervolging.
- 1165** — Vertrek uit Marokko; korte tussenstop in het Heilige Land (*Acre*/*Jeruzalem*).
- 1166–1168** — Aankomst en vestiging in **Egypte (Fustat)**.
- ca. 1168** — **Commentaar op de Misjna** voltooid.
- 1169–1177** — **Dood van zijn broer David** door schipbreuk (datum onzeker) → diepe persoonlijke crisis en depressie; Maimonides wordt arts om familie te onderhouden.
- 1171** — Benoemd tot **Nagid (leider)** van de Joodse gemeenschap in Egypte.
- ca. 1170–1180** — Schrijft de **Misjnee Torah**, de systematische codificatie van de halacha.
- ca. 1185–1190** — Schrijft de **Gids der Verdooden** (*Moreh Nevukhim*).
- ca. 1180–1204** — Vermaard arts en wetenschapper; uiteindelijk **hofarts van Salah ad-Din** (Saladin) en diens vizier.
- 1204 (12 december)** — Overleden in Fustat; volgens traditie overgebracht naar Tiberias (Galilea).
- 1204–1300** — **Maimonideaanse twisten**: hevige controverse over zijn filosofie; verbanningen, boekverbrandingen (o.a. Montpelier).
- Middeleeuwse en latere receptie** — Uitgroeidend tot de grootste Joodse rechtsgeleerde/filosoof van de traditie. Nog vele eeuwen kan geen Joodse intellectueel om Maimonides heen

5. Wat is de filosofie van Maimonides?

- Een handgeschreven exemplaar van de Gids der Verdooden uit 1347/48 in de Koninklijke Deense Bibliotheek in Kopenhagen



Gids der verdoelden (drie boeken)

Inleiding.

Brief aan Rabbijn Josef.

De geheime leer.

Tegenstrijdigheden.

Boek 1.

Bijbel niet letterlijk lezen.

God heeft geen lichaam.

Negatieve theologie.

Boek 2.

Ontstaan universum.

God bestaat, is één en is onlichamelijk.

Profetologie.

Boek 3.

Theodicee en het boek Job.

Gehoorzaamheid en inzicht.

Intellectuele liefde tot God.

6. Hoe
verhoudt
Spinoza's
filosofie zich
tot die van
Maimonides?



Spinoza's 4 kritiekpunten

Maimonides verdedigt rabbijns jodendom en mondelinge leer.

Maimonides "beuzelt met de Grieken".

Maimonides stelt grenzen aan de rede.

Maimonides stelt dogmatisch dat de Bijbel altijd redelijk is.

Hypokritiek?

De kritiek op het dogmatisme is vreemd, want ook Spinoza leest de Bijbel als een bron van diepe waarheden.

De kritiek dat Maimonides niet genoeg ruimte laat voor het heil van de gewone gelovigen is merkwaardig, want Spinoza maakt zelf gebruik van een typisch Maimonideaans onderscheid tussen de massa en de elite.

Spinoza is veel meer een kind van Maimonides dan hij wil toegeven.

7. Wat is de conclusie?

Spinoza's relatie tot het jodendom is dubbelzinnig.

Spinoza dient óók begrepen te worden vanuit de context van de Middeleeuwse Joodse filosofie.

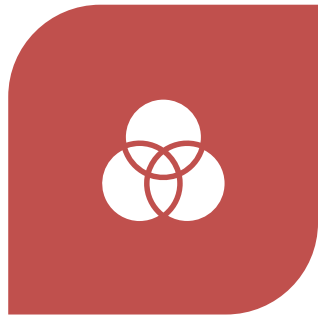
Maar ook Spinoza's relatie tot Maimonides is dubbelzinnig. Hij lijkt blind voor alles wat hij overneemt van zijn voorganger en verwijt hem zaken die hij zelf ook doet.

Spinoza is 'de laatste der Middeleeuwen en de eerste der Modernen' (Wolfson).

De twee belangrijkste verschillen tussen Maimonides en Spinoza geven dat aan:

- Maimonides houdt vast aan het rabbinaal jodendom dat Spinoza verlaat.
- Maimonides verdedigt de Griekse filosofie die Spinoza aanvalt

We concluderen dat



SPINOZA'S RELATIE TOT HET JODENDOM
DUBBELZINNIG IS.



SPINOZA ÓÓK BEGREPEN MOET WORDEN
VANUIT DE CONTEXT VAN DE
MIDDELEEUWSE JOODSE FILOSOFIE.



OOK SPINOZA'S RELATIE TOT
MAIMONIDES DUBBELZINNIG IS. HIJ LIJKT
BLIND VOOR ALLES WAT HIJ OVERNEEMT
VAN ZIJN VOORGANGER EN VERWIJT HEM
ZAKEN DIE HIJ ZELF OOK DOET.

‘Laatste der middeleeuwen en de eerste der modernen’ (Wolfson)

Spinoza is ‘de laatste der Middeleeuwen’.

- Het hoogste goed is God te begrijpen.
- Geloof helpt de massa in de richting van filosofische waarheden

Spinoza is ‘de eerste der modernen’

- Spinoza verlaat het jodendom, maar bekeert zich niet
- Spinoza valt de Griekse wijsbegeerte aan en verdedigt de moderne filosofie

Vragen?

